

ІНДУСТРІАЛЬНА СПАДЩИНА: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИДІЛЕННЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ ОБ'ЄКТІВ

Пацюк Вікторія Сергіївна,

кандидат географічних наук, доцент, докторант, доцент кафедри туризму та економіки

Криворізького державного педагогічного університету

ORCID ID: 0000-0002-0401-2573

Scopus Author ID: 57817675900

Web of Science Researcher ID: E-4220-2019

Стрімкий технологічний розвиток спровокував докорінну трансформацію традиційної промисловості. Як наслідок, багато історичних промислових об'єктів та пов'язаної з ними інфраструктури вже не використовуються. Щоб врятувати їх від занедбання чи знесення необхідно тотально порушувати питання збереження індустриальної спадщини як це робиться в європейських країнах. Адже індустриальна спадщина є важливим надбанням промислових регіонів. Маючи вагоме історичне, наукове, соціально-економічне і естетичне значення, вона дозволяє зберегти пам'ять про минуле й поповнити досвід теперішнього покоління.

Індустриальна спадщина сьогодні серйозно сприймається академічною наукою і є предметом вивчення в закордонних університетах. В Україні лише підіймається проблематика охорони та збереження даної спадщини та її дослідження в контексті пошукових робіт географічного, містопланувального, культурологічного та пам'яткоохоронного формату. Ключовою міжнародною інституцією, що займається даним питанням є ТІССІН – Міжнародний комітет зі збереження індустриальної спадщини. Її метою є вивчення, захист, збереження та пояснення залишків індустриалізації.

В дослідженні докладно було проаналізовано напрацювання як закордонних, так і вітчизняних фахівців, що висвітлювали проблематику індустриальної спадщини та різні підходи щодо її класифікації. На основі аналізу наявних схем класифікації індустриальної спадщини запропоновано авторське бачення, яке акцентує увагу на класифікації індустриальних об'єктів за генезисом, значенням, формою територіальної локалізації, туристичним потенціалом тощо.

Як результат проведеного дослідження запропоновано алгоритм подальшого використання даної спадщини, що включає оцінку та інвентаризацію об'єктів індустриальної спадщини; аналіз можливостей для повторного використання; розробку концепції подальшого використання індустриальної спадщини; трансформацію спадщини на принципах сталості за найбільш прийнятним та затребуваним сценарієм; популяризацію даної спадщини та залучення її до туристичної діяльності; моніторинг та оцінку ефективності використання спадщини.

Ключові слова: індустриальна спадщина, класифікація об'єктів індустриальної спадщини, сталий розвиток, ревіталізація та трансформація спадщини.

Patsiuk Viktoriia. Industrial heritage: conceptual approaches to the identification and classification of objects

Rapid technological development has provoked a radical transformation of traditional industry. As a result, many historical industrial sites and related infrastructure are no longer in use. To save them from neglect or demolition, it is necessary to address the issue of preserving industrial heritage comprehensively, as is done in European countries. After all, industrial heritage is an important asset of industrial regions. With significant historical, scientific, socio-economic, and aesthetic value, it allows us to preserve the memory of the past and enrich the experience of the present generation.

Industrial heritage is now taken seriously by academia and is a subject of study in foreign universities. In Ukraine, the issue of protecting and preserving this heritage and its research in the context of geographical, urban planning, cultural, and heritage studies is only now being raised. The key international institution dealing with this issue is TICCIH – the International Committee for the Conservation of Industrial Heritage. Its aim is to study, protect, preserve, and interpret the remains of industrialization.

The study thoroughly analyzed the work of both foreign and domestic experts who highlighted the issues of industrial heritage and various approaches to its classification. Based on the analysis of existing classification schemes for industrial heritage, the author's vision is proposed, which focuses on the classification of industrial objects by genesis, significance, form of territorial location, tourist potential, etc.

As a result of the study, an algorithm for the further use of this heritage is proposed, which includes the assessment and inventory of industrial heritage objects; analysis of opportunities for reuse; development of a concept for the further use of industrial heritage; transformation of heritage on the principles of sustainability according to the most acceptable and demanded scenario; popularization of this heritage and its involvement in tourism; monitoring and evaluation of the effectiveness of heritage use.

Key words: industrial heritage, classification of industrial heritage objects, sustainable development, revitalization and transformation of heritage.

Вступ. Масштабна індустриалізація, яка мала місце в XIX–XX століттях привела до бурхливого зростання виробничих потужностей, створення численних підприємств, кардинальної зміни ландшафтів в місцях активної гірничодобувної діяльності. Для більшо-

сті населених пунктів саме промислові підприємства мали містоформуюче значення. Поступовий технічний та технологічний прогрес призвів до скорочення масштабів виробничих просторів та до зміщення промислового виробництва у країни, що розвивались. Це

обумовило появу закинутих будівель та депресивних просторів у містах та, відповідно, загострення питання щодо подальшої долі цих територій. І якщо в європейських країнах вже давно нагальною є необхідність докладного вивчення всіх відпрацьованих об'єктів з метою усвідомлення можливих напрямків їх подальшого використання, то в нашій країні зазвичай сталість в рішеннях не прослідковувалась: все, що було можливим здавалось на метал, а потім зрівнювалось із землею. В той же час, велика частина знищених та нині закинутих об'єктів цілком резонно може розглядатись як індустріальна спадщина.

Індустріальна спадщина є дуже вразливою та часто піддається ризику, часто втрачається через відсутність обізнаності, документації, визнання чи захисту, а також через зміну економічних тенденцій, негативне сприйняття, екологічні проблеми або через сам розмір і складність. Проте, подовжуючи життєвий цикл існуючих структур і втілену в них енергію, збереження промислової спадщини може сприяти досягненню цілей сталого розвитку на місцевому, національному та міжнародному рівнях. Він торкається як соціальних, так і фізичних та екологічних аспектів розвитку, і його слід визнати таким [1].

Індустріальна спадщина є важливим елементом культурного ландшафту, що відображає історичний розвиток суспільства та його економічні досягнення. Збереження та використання індустріальних об'єктів становить значний інтерес не лише для дослідників, але й для місцевих громад, туристичної галузі та органів управління культурною спадщиною. Однак, незважаючи на зростаючу увагу до індустріальної спадщини, її виділення та класифікація залишаються складними завданнями, що потребують комплексного підходу. Саме в проблематиці класифікації індустріальної спадщини була спроба розібратися в цій статті.

Матеріали та методи. Матеріалами даного дослідження стали керівні принципи та угоди ТІССІН (Міжнародного комітету зі збереження промислової спадщини): Нижньотагільська Хартія індустріальної спадщини [2], в якій сформульовані концептуальні засади індустріальної спадщини, затверджена у липні 2003 року, а також Дублінські принципи [1] – спільні принципи ІСОМОС – ТІССІН щодо збереження об'єктів промислової спадщини, споруд, територій і ландшафтів, ратифіковані в 2011 році. Також базисне значення для розуміння цінності та ролі індустріальної спадщини, розуміння доказів її існування, усвідомлення потенціалу має Посібник ТІССІН зі збереження промислової спадщини [3].

Метою дослідження є обґрунтування концептуальних підходів щодо виділення індустріальної спадщини шляхом докладного аналізу підходів вітчизняних та закордонних авторів щодо трактування даного поняття та підходів щодо її класифікації. Мета дослідження реалізувалась за допомогою використання методів аналізу та синтезу, індукції та дедукції, систематичного огляду літератури. Проведене дослідження дозволило шляхом структурування даних сформулю-

вати авторську класифікацію індустріальної спадщини. Це загалом дозволило запропонувати алгоритм сталого використання індустріальної спадщини в нашій державі.

Результати дослідження. Поняття «індустріальна спадщина» з'явилося в Англії лише в середині ХХ століття, в період, коли було зруйновано декілька застарілих промислових будівель та ландшафтів. Остаточним сформованим дане поняття стало в одному з ключових документів організації ТІССІН – Нижньотагільський Хартія індустріальної спадщини. Відповідно до трактування, представленого в цій Хартії, індустріальна спадщина складається із залишків індустріальної культури, які мають історичну, технологічну, соціальну, архітектурну або наукову цінність. Ці залишки складаються з будівель і машин, майстерень, млинів і заводів, шахт і об'єктів переробки та збагачення, складів і магазинів, місць, де виробляється, передається і використовується енергія, транспорту і всієї його інфраструктури, а також місць, що використовуються для соціальної діяльності, пов'язаної з промисловістю, наприклад, житла, релігійних обрядів або освіти [2]. Окрім цього, у Хартії зазначено, що промислова спадщина має соціальну цінність як частина історії життя, і як така вона забезпечує важливе відчуття ідентичності. Вона має технологічну та наукову цінність в історії виробництва, інженерії, будівництва, і може мати значну естетичну цінність для якості своєї архітектури, дизайну чи планування.

Польські дослідниці А. Коньйор та В. Покойська, окреслюють індустріальну спадщину як дуже специфічний тип спадщини, який складається із залишків індустріальної культури, які мають історичну, технологічну, соціальну, архітектурну або наукову цінність. Вона може включати будівлі, обладнання, майстерні, фабрики, склади, шахти, транспортну інфраструктуру та місця соціальної активності, опосередковано пов'язані з промисловістю: житлова архітектура, місця релігійного поклоніння або освіти. Індустріальна спадщина може мати різні розміри та форми. Однак вона рідко обмежується одним об'єктом чи територією; один верстат є лише частиною більшого процесу. Часто прояв індустріальної спадщини – це серія з кількох просторово пов'язаних місць, які разом формують індустріальний ландшафт [4].

Німецькі дослідники П. Ітцен та К. Мюллер зазначають, що індустріальна спадщина включає в себе багато форм, об'єктів, наративів і питань про місце індустріалізації в пізньоіндустріальних суспільствах без чіткого визначення її природи в загальному дискурсі про спадщину. Вчені зазначають, що індустріальна спадщина включає різноманітні явища, які об'єднані єдиною домінантою: музеї промисловості; збереження старих промислових будівель та їх повторне використання для культурних цілей таких як концерти, художні виставки та постійні галереї; наукові дискусії про промислові залишки та їх інтерпретації як свідків минулого (часто називають «промисловою археологією»); представлення уявної індустріальної епохи в кіно, музиці та популярній культурі; спроби компаній розвивати

свою корпоративну ідентичність з культивуванням свого минулого; надія колишніх промислових регіонів скористатися своїм промисловим минулим [5].

Серед багатьох науковців, які працюють над тематикою індустріальної спадщини існує широкий консенсус щодо того, що індустріальна спадщина включає в себе більше, ніж просто «великі речі», але також багато більш тонких, нематеріальних форм спадщини, які не мають прямого зв'язку з матеріальною культурою [6].

В Україні на законодавчому рівні традиційно замість дефініції «індустріальна спадщина» використовується «об'єкти науки і техніки» – унікальні промислові, виробничі, науково-виробничі, інженерні, інженерно-транспортні, видобувні об'єкти, що визначають рівень розвитку науки і техніки певної епохи, певних наукових напрямів або промислових галузей [7].

К. Горб досліджуючи індустріальну спадщину в системі національної спадщини пропонує виділяти такі рівні її розгляду: 1) як історичні об'єкти та явища – артефакти промисловості (початково «індустрія» змістовно означає саме промислове виробництво); 2) як артефакти виробництва взагалі, не лише індустрії; 3) як артефакти господарства в цілому, включаючи історичні споруди й технології промислової, транспортної, будівельної, торгівельної та інших галузей насамперед вторинної та третинної сфер економіки; 4) як загалом спадщина індустріальної епохи, своєрідна пам'ятка науково-технічному прогресу, що кардинально змінила характер і ритм життя світового співтовариства [8].

С. Дичковський індустріальну спадщину міста розуміє як елемент культурного простору, що відображає в собі традиційні ознаки промислового ландшафту, за допомогою якого у людини формуються образи, які виступають в якості індустріальної ментальності місця [9].

Г. Рудько та І. Суматохіна розглядають підвид індустріальної – гірничопромислової спадщину, під якою розуміють сукупність техногенних і природно-техногенних об'єктів і явищ, яка демонструє або певним чином відбиває історію гірничої справи, форм експлуатації ресурсів геологічного середовища, зокрема технологій видобутку, збагачення і переробки мінеральної сировини та наслідків їх застосування [10].

Більш категоричну дефініцію до поняття «індустріальна спадщина» використовує Є. Цвєлих, називаючи її мертвою промисловістю [11]. В той же час, індустріальна спадщина, як правило, більш «схильна до ризику», ніж інші види спадщини, хоча вона може втілювати важливі аспекти нематеріальної спадщини та ідентичності місця, такі як культура праці та пов'язані з нею соціальні традиції [12].

Сучасні підходи до ідентифікації та класифікації об'єктів індустріальної спадщини враховують різні аспекти, включаючи історичну, архітектурну, технологічну та соціокультурну цінність. Водночас, існує потреба в розробці чітких критеріїв для виділення таких об'єктів, а також у створенні класифікаційної системи, яка б відображала різноманітність і специфіку індустріальної спадщини.

У більшості європейських країн існує регуляторна система у сфері збереження планування та управління спадщиною, що складається з комбінації субнаціональних, національних і наднаціональних керівних принципів, політик, кодексів і законів. Незалежно від того, чи політика і закони, які застосовуються, є дуже жорсткими, більш індикативними або здебільшого відсутні, вони мають вплив на історичне забудоване середовище, збереження історичної спадщини та її сприйняття. Вони не лише встановлюють межі допустимих змін, але й фактично визначають, що вважати спадщиною: офіційно і, ширше, з точки зору сприйняття. Однак, оскільки спадщина є культурною практикою, практики відіграють значну роль у визначенні та розвитку її функціонування і діяльності. Це також означає, що практики можуть суттєво відрізнитися, навіть у межах тієї самої правової бази. Практики управління спадщиною постійно розвиваються, а ідеї щодо спадщини змінюються; на це, зокрема, впливають зміни у міському управлінні, на додаток до тиску (або його відсутності) міського розвитку [13].

Класифікація об'єктів індустріальної спадщини – це процес систематизації та категоризації історичних об'єктів, пов'язаних з промисловими процесами та технологіями минулих епох. Ця класифікація може включати різноманітні види об'єктів, такі як фабрики, заводи, машини, обладнання, технічні споруди, магістралі, а також виробничі пам'ятки, які мають історичну, культурну або архітектурну цінність. Вона важлива для їх збереження, реставрації та використання як історичних, культурних та освітніх ресурсів.

М. Фальсер та М. Янг у своєму дослідженні посиляється на дуже детальну систему класифікації індустріальної спадщини, розроблену Історичним американським інженерним реєстром (Historic American Engineering Record (HAER), підрозділом Служби національних парків США.

Система класифікації промислових споруд складається з 10 підкатегорій:

0. Видобувна промисловість (наприклад, видобуток руди або золота)
1. Галузі, що виробляють сипучі продукти (наприклад, первинна металургія)
2. Переробна промисловість (наприклад, машинобудування)
3. Комунальні послуги (наприклад, водопостачання, електроенергетика)
4. Джерела енергії та рушійні сили (наприклад, водяні колеса, парові турбіни)
5. Транспорт (наприклад, залізниці, канали, порти)
6. Зв'язок (наприклад, радіо, телефон)
7. Мости, естакади, акведуки
8. Будівельні технології (покрівельні системи, огодження)
9. Спеціалізовані споруди / об'єкти (наприклад, дамби, тунелі, гідротехнічні споруди) [14].

Одним із перших, хто у вітчизняному науковому дискурсі почав вивчати індустріальну спадщину є Ю. Тютюнник. Щоправда, він більш активно вико-

ристовує дотичне поняття «об'єкт індустріальної культури» як збірне поняття, що об'єднує різні артефакти, знаряддя праці та результати промислового виробництва і транспорту, інколи агропромислового сектору та комунального господарства, які розглядаються як феномен культури. Об'єкти індустріальної культури науковець розділяє на наступні групи:

1) пам'ятки науки та техніки, включно з пам'ятками виробничої історії, інженерної справи, транспорту та будівництва;

2) пам'ятки промислової архітектури, а також архітектури на транспорті, в агропромисловому секторі та комунальному господарстві;

3) форми рельєфу, геологічні утворення, водойми та водотоки з гідротехнічними спорудами, створені в результаті промислового виробництва та транспортного будівництва, що мають історичну та естетичну цінність;

4) індустріальні/транспортні об'єкти, що використовуються в дизайні, інтегровані в область сучасних субкультур та контркультури [15].

При цьому до об'єктів індустріальної спадщини вчений відносив лише перші дві групи об'єктів. Щоправда, в своїй праці 2007 р. «Об'єкти індустріальної культури і ландшафт» він робить ремарку, що останнім часом до індустріальної спадщини включають і об'єкти 3 групи.

Г. Підгрушний пропонує розподіляти індустріальну спадщину на п'ять ключових типів:

1. Енергетичні об'єкти (тепло-і гідроелектростанції, лінії електропередач і т. п.).

2. Виробничі об'єкти (шахти, кар'єри, заводи, фабрики, окремі технологічні лінії, обладнання тощо).

3. Об'єкти складського господарства (склади, сховища, погребі і т.п.).

4. Об'єкти транспортної інфраструктури (залізничні вокзали, портові комплекси, ангари для транспортних засобів, окремі залізничні гілки тощо);

5. Об'єкти соціальної інфраструктури (житлові будинки для інженерно-технічного персоналу і робітників, клуби, лікарні, школи, училища та ін.) [16].

В. Казаков, аналізуючи індустріальну спадщину Криворіжжя, виділяє шість категорій об'єктів:

1) **фабрично-заводські** – заводи, шахти, фабрики, електростанції, млини, вітряки, системи рудопідійомників і рудовідкатки та ін.;

2) **гірничопромислові** (відвали, кар'єри, старі шахтні провали і мульди осідання, розвідні шурфи тощо);

3) **селитебні** – території робітничих селищ старих рудників і заводів, є носіями особливих стилів архітектури та містобудування – що окремі споруди, які характеризуються ознаками певної культури, епохи, певних стилів, традицій; архітектурні ансамблі історичних центрів, вулиць, кварталів, площ, парканів; рудничні парки і сквери; будинки проживання власників підприємств; селищні цвинтарі, окремі поховання та некрополі промисловців; визначні місця, пов'язані з важливими історичними подіями розвитку промисловості (території рудників), з життям та діяльністю

відомих осіб, які працювали на тих чи інших підприємствах;

4) **транспортні** – старі дороги (відкотні рудничні залізниці з штучними насипами і без них), бруківки, старі залізниці, будівлі вокзалів, мости, стічні арки (труби) на місці перетинання дорогами балок, ярів, невеликих водотоків тощо;

5) **обслуговуючі** – адміністративні контори рудників, церкви в робітничих селищах, рудничні або заводські бані, клуби, амбулаторії, їдальні;

6) **водогосподарські** – старі ставки у балках, відвідні дренажні канали на схилах вододілів і вододілах, підземні дериваційні тунелі, що будувались з метою дренажу території і відведення дощових і річкових вод від гірничих розробок» [17].

Фундаментальну схему систематизації національної спадщини держави та місця в ній індустріальної спадщини запропонував К. Горб у 2008 році [8]. Співзвучно з даною схемою є класифікація об'єктів індустріальної спадщини, яку здійснили Н. Дук та І. Суматохіна у 2015 році [18]. Вчені комплексно підійшли до питання, класифікуючи об'єкти індустріальної спадщини України до уваги взяли різні ознаки. За походженням науковиці розрізняють історичну й археологічну, архітектурну, технологічну та комплексну спадщину. За формою територіальної локалізації пропонують розрізняти площадну, лінійну та точкову спадщину. За історичними ознаками та відповідності певній стадії розвитку виокремлюють доіндустріальну, індустріальну та постіндустріальну спадщину. Відповідно до природності середовища розташування об'єктів спадщини розрізняють об'єкти, розташовані в своєму історичному середовищі та поза межами свого виникнення й розвитку. За первинним призначенням об'єктів виділяють 5 груп: 1) заводи, фабрики; 2) свердловини; 3) кар'єри, копальні; 4) інженерні споруди; 5) музеї, музеї-заводи. За ступенем збереженості індустріальна спадщина виділяється збережена, частково збережена, зруйнована, значена, відновлена. Також дослідниці пропонують поділяти індустріальну спадщину відповідно до провідної суспільної функції на господарську, рекреаційну, освітню і науково-інформаційну.

Проаналізувавши різноманітні класифікації, подані як різними організаціями, так і конкретними авторами, автор вирішила запропонувати свій підхід щодо класифікації індустріальної спадщини. Ключове місце в даній класифікації займає градація об'єктів за їх генезисом і змістом (рис. 1).

Іншою ознакою для класифікації індустріальної спадщини є її значимість. Відповідно, виділяються місцеві пам'ятки, що мають виключно локальну цінність; пам'ятки регіонального значення, які є знаковими для того чи іншого регіону; пам'ятки національного значення – внесені в національний реєстр пам'яток науки і техніки (потребує доопрацювання в нашій країні); пам'ятки міжнародного значення – представлені об'єктами, що визнані організаціями ТІССІН або ЕРІН (Європейський маршрут індустріальної спадщини) [19]; пам'ятки всесвітнього значення – індустріальна

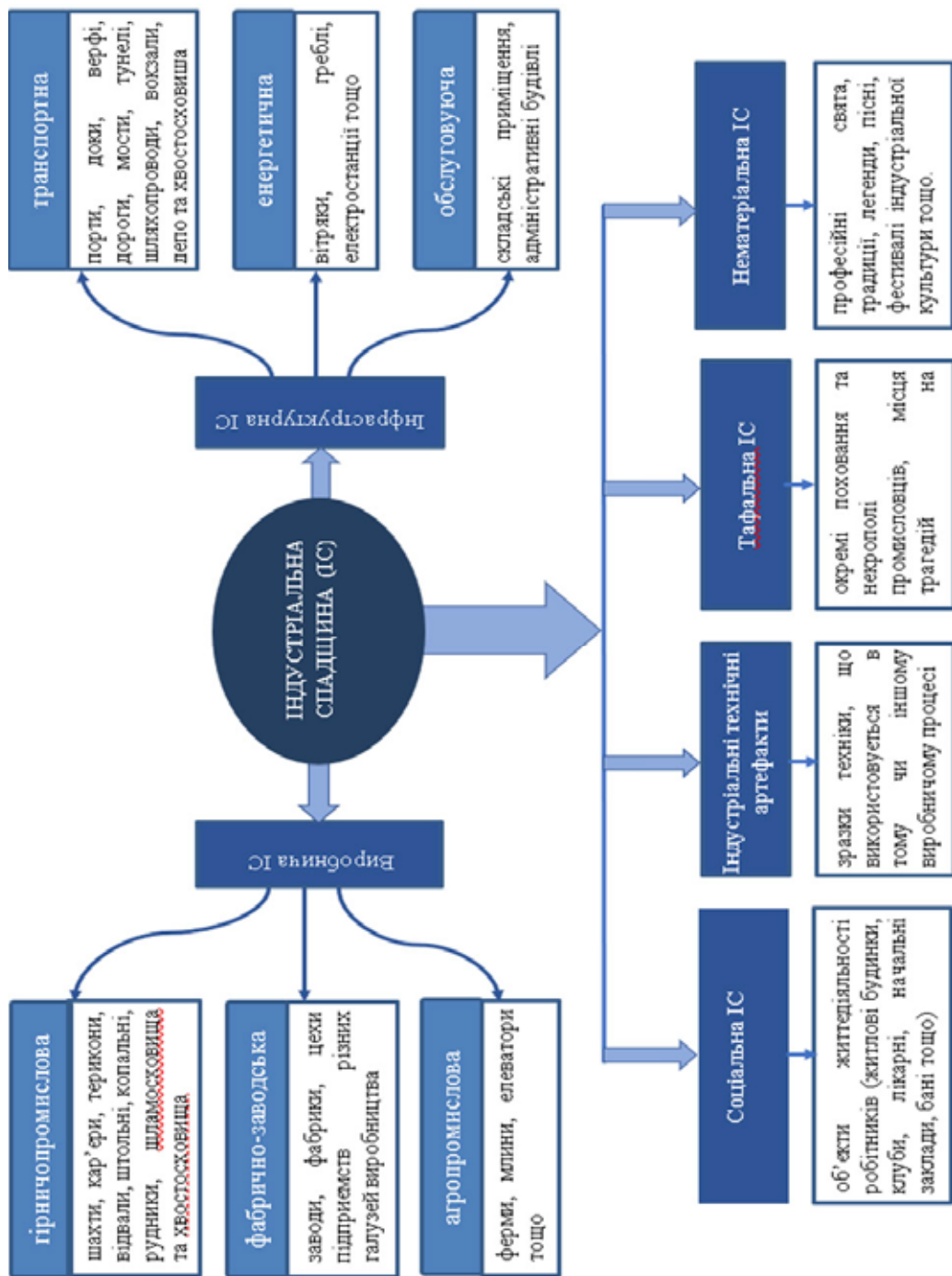

Рис. 1. Класифікація індустріальної спадщини за змістом і генезисом (розроблено автором)

спадщина, що включена до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Доповнюючи класифікації К. Горб, Н. Дук та І. Суматохіної, можна зазначити, що за формою територіальної локалізації, окрім площадної, лінійної та точкової спадщини, можна виділити ще кластерну спадщину. За історичними ознаками до об'єктів доіндустріальної спадщини відносяться різноманітні промисли (солеварні, гуральні, броварні, кузні, гончарні майстерні тощо); до власне індустріальної спадщини належать об'єкти, що прямо або опосередковано пов'язані з виробничим процесом; до постіндустріальної спадщини належать об'єкти, що зазнали ревіталізації і були перетворені

чи то в музеї, чи то в заклади різного функціонального призначення.

Також наявні класифікації індустріальної спадщини можна доповнити градацією за туристичним потенціалом: спадщина, цікава лише для вузькопрофільних спеціалістів; спадщина, що має звужений спектр можливих напрямів використання; спадщина, що має потенціал для перетворення в багатофункціональні туристичні комплекси та використання для різних видів туристичних активностей.

В результаті проведеного дослідження можна запропонувати алгоритм використання індустріальної спадщини, графічно представлений на рис. 2.

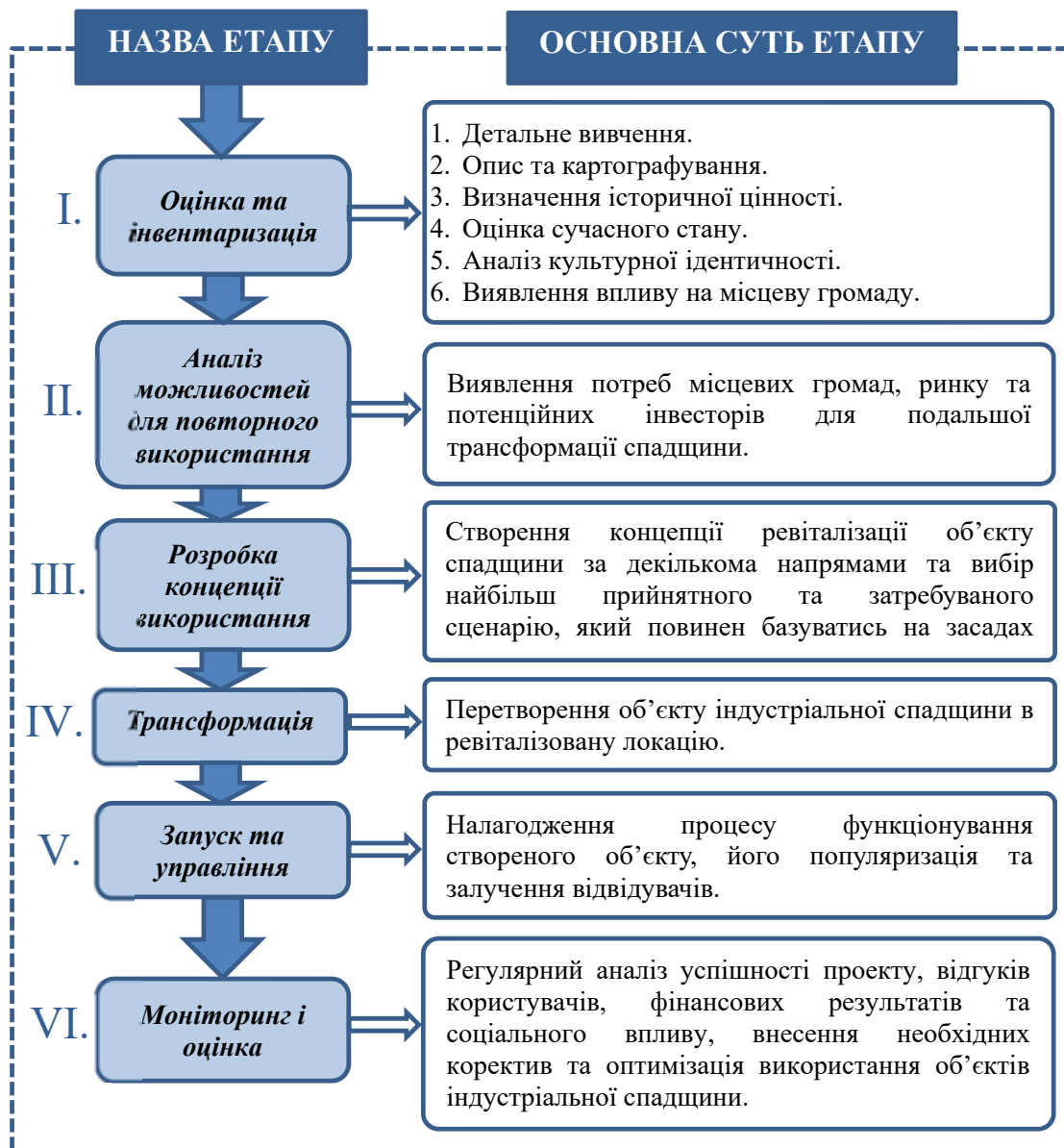

Рис. 2. Алгоритм сталого використання індустріальної спадщини (розроблено автором)

*Розробка концепції ревіталізації індустріальної спадщини може здійснюватись за одним із напрямів: 1) створення закладів харчування; 2) створення закладів розміщення (як тимчасового, так і постійного); 3) створення освітнього та наукового простору; 4) створення об'єктів дозвілля та відпочинку (в тому числі і активного); 5) створення спортивних об'єктів; 6) створення ділових осередків; 7) поліфункціональні проекти (що поєднують усі або декілька із вищезазначених типів) [20].

Висновки. Дослідження присвячено аналізу напрацювань як зарубіжних, так і вітчизняних експертів, що досліджували питання індустріальної спадщини та різні підходи до її класифікації. На основі аналізу існуючих схем класифікації індустріальної спадщини представлено авторське бачення, яке робить акцент на класифікації індустріальної спадщини за змістом і генезисом. Окрім цього, запропоновано класифікації за значенням, територіальною локалізацією, туристичним потенціалом тощо.

Використання індустріальної спадщини може бути надзвичайно корисним для розвитку територій, збереження історії та створення нових можливостей для економічного зростання. Як підсумок дослідження, було розроблено алгоритм використання індустріальної спадщини.

Одним із напрямів сталого розвитку індустріальної спадщини України може стати поєднання об'єктів в туристичні маршрути, позитивний досвід чого представлений в організації ERIH. В Україні про-

понуємо розробити наступні тематичні маршрути: залізний (Горішні Плавні – Петрове – Кривий Ріг); бурштиновий шлях (Волинська – Рівненська обл.); нафтовий шлях (Передкарпаття); сольовий шлях (Дрогобич – Калуш – Солотвине); буровугільний шлях (Ватутіне – Олександрія); урановий (Смоліне – Кропивницький – Жовті Води – Терни – Кам'янське); гранітний (Правобережне Придніпров'я); карбоновий (Червоноград – Сокаль; Західний Донбас); титановий (Вільногірськ – Іршава); сірки (Львівщина: Яворів – Новий Розділ); марганцевий (Покров – Марганець); базальтовий шлях (Рівненщина – Закарпаття); гіпсовий шлях (Поділля) [21].

Цілеспрямоване збереження та трансформація індустріальної спадщини сприятимуть зменшенню депресивності та формуванню культури мешканців промислових регіонів з одного боку, а з іншого покращать їх імідж та підвищать туристичну привабливість. Тож дана проблематика потребує деталізованого розгляду та подальшої розробки практичних рекомендацій.

Література:

1. Dublin Principles. 2011. URL: <https://ticcih.org/about/about-ticcih/dublin-principles/>
2. The Nizhny Tagil Charter For The Industrial Heritage. 2003. URL: <https://ticcih.org/about/charter/>
3. Douet J. Industrial heritage re-tooled: The TICCIH guide to industrial heritage conservation. Routledge. 2016. 26 p.
4. Konior A., Pokojaska W. Management of postindustrial heritage in urban revitalization processes. Sustainability, 2020. 12(12), 5034. doi:10.3390/su12125034
5. Itzen P., Müller C. Industrial Heritage in Late Modern Industrial Societies – Britain and Germany in a comparative perspective // The Invention of Industrial Pasts: Heritage, Political Culture and Economic Debates in Great Britain and Germany, 1850–2010. Eds. Itzen, Peter; Müller, Christian. Augsburg: Wißner. 2013, 3–13. Beiträge zur England-Forschung 69.
6. Wicke C., Berger S., Golombek J., Routledge G. Industrial heritage and regional identities. London: Routledge. 2018.
7. Закон України «Про охорону культурної спадщини». *Відомості Верховної Ради України*, 2000, № 39, ст. 333. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>
8. Горб К.М. Індустріальна спадщина в системі національної спадщини держави // Індустріальна спадщина в культурі і ландшафті: Матеріали III Міжнародної наукової конференції (м. Кривий Ріг, 1–4 жовтня 2008 р.): у 2 ч. / редкол.: В.Л. Казаков (відп. ред.) та ін. Ч. 1. Кривий Ріг: Видавничий дім, 2008. С. 11–17.
9. Дичковський С.І. Індустріальна спадщина в сучасних парадигмах інформаційного суспільства // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку (Напрямок: Культурологія). 2020. Том 35, С. 180–187. DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpmk.v35i0.382>
10. Рудько Г.І., Суматохіна І.М. Досвід збереження гірничопромислових ландшафтів як об'єктів індустріальної спадщини в світі та Україні // *Наукові записки Вінницького педуніверситету. Сер. Географія*. 2010. Вип. 21. С. 204–211.
11. Цвєлих С. М. Промислова спадщина Києва: стан та перспективи освоєння як туристичних об'єктів. *Географія та туризм*. 2017. Випуск 37
12. Nadin V., Van der Toorn Vrijthoff W., Kermani A. et al. Cultural Heritage: A Challenge for Europe. The Impact of Urban Planning and Governance Reform the Historic Built Environment and Intangible Cultural Heritage (PICH), Delft: TU Delft, retrieved from <https://planningandheritage.files.wordpress.com/2018/04/pich-final-report-060418.pdf>
13. Veldpaus L., Wacogne R. Industrial heritage and conservation planning, changing governance practices, examples from Europe. In *A Research Agenda for Heritage Planning*. 2021, pp. 75–85. Edward Elgar Publishing.
14. Falser M., Yang M. Industrial heritage analysis. *World heritage list and tentative list. Is industrial heritage under-represented on the world heritage list*. 2001.
15. Тютюнник Ю.Г. Объекты индустриальной культуры и ландшафт. К.: Издательско-печатный комплекс университета «Украина», 2007. 152 с.
16. Підгрушний Г.П. Особливості формування та проблеми збереження індустріальної спадщини України // *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Географічні науки*. 2016. Вип. 3. С. 24–28.
17. Казаков В.Л. Критерії хронологічної ідентифікації об'єктів індустріальної спадщини (на прикладі Кривбасу) // Матеріали Міжнародної наукової конференції «Методичні проблеми пам'яток охоронних досліджень», Київ, 2010 р. С. 382–391.
18. Дук Н., Суматохіна І. Індустріальна спадщина як ресурс розвитку молодіжного туризму в промислових регіонах // *Галицький економічний вісник*, 2015. №2 (49). С. 22–28.
19. European route of industrial heritage. URL: <https://www.erih.net/>

20. Пацюк В.С., Герасімова С. Ревіталізація промислових об'єктів: сучасний стан та перспективи в Україні // Соціально-географічні процеси в Східно-Центральній Європі: проблеми, тенденції, напрями. Міжнародна наукова географічна конференція. Берегове, 2020. Том. 2. С. 557–564.
21. Казаков В., Пацюк В. Тематичні маршрути індустриальної спадщини розробок корисних копалин України // Геотуризм: практика і досвід. Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (25–28 квітня 2024, Львів). Львів: Каменяр, 2024. С. 12–13.

References:

1. Dublin Principles (2011). URL: <https://ticcih.org/about/about-ticcih/dublin-principles/>
2. The Nizhny Tagil Charter For The Industrial Heritage (2003). URL: <https://ticcih.org/about/charter/>
3. Douet J. (2016). Industrial heritage re-tooled: The TICCIH guide to industrial heritage conservation. Routledge. 26 p.
4. Konior, A., & Pokojaska, W. (2020). Management of postindustrial heritage in urban revitalization processes. *Sustainability*, 12(12), 5034. doi:10.3390/su12125034
5. Itzen, Peter; Müller, Christian (2013). Industrial Heritage in Late Modern Industrial Societies – Britain and Germany in a comparative perspective. *The Invention of Industrial Pasts: Heritage, Political Culture and Economic Debates in Great Britain and Germany, 1850–2010*. Eds. Itzen, Peter; Müller, Christian. Augsburg: Wißner. 3–13. Beiträge zur England-Forschung 69.
6. Wicke, C., Berger, S., Golombek, J., & Routledge, G. (Eds.). (2018). *Industrial heritage and regional identities*. London: Routledge.
7. Law of Ukraine 'On Protection of Cultural Heritage'. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 2000, No. 39, p. 333. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>
8. Gorb, K.M. (2008). Industrial Heritage in the System of National Heritage of the State. *Industrial Heritage in Culture and Landscape: Proceedings of the III International Scientific Conference (Kryvyi Rih, 1–4 October 2008)*: in 2 parts / editors: V.L. Kazakov (ed.) and others. V. 1. Pp. 11–17.
9. Dychkovskyy, S. (2020). Industrial heritage in modern information society paradigms. *Ukrainian Culture: Past, Present, and Ways of Development (Major: Cultural Studies)*. 2020. Vol. 35, pp. 180–187. DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpmk.v35i0.382>
10. Rudko, H.I., Sumatokhina, I.N. (2010). Experience of maintainance of mining landscapes as objects of industrial heritage in the world and to Ukraine *Scientific Notes of Vinnytsia Pedagogical University. Geography Series*. Issue 21. Pp. 204–211.
11. Tsvelykh, Ye. (2017). Industrial heritage of Kyiv: state and prospects of development of tourist facilities *Geography and Tourism*. Issue 37.
12. Nadin, V., W. van der Toorn Vrijthoff, A.A. Kermani et al. (2018), Cultural Heritage: A Challenge for Europe. The Impact of Urban Planning and Governance Reform the Historic Built Environment and Intangible Cultural Heritage (PICH), Delft: TU Delft, retrieved from <https://planningandheritage.files.wordpress.com/2018/04/pich-final-report-060418.pdf>
13. Veldpaus, L., & Wacogne, R. (2021). Industrial heritage and conservation planning, changing governance practices, examples from Europe. *In A Research Agenda for Heritage Planning* (pp. 75–85). Edward Elgar Publishing.
14. Falser, M., & Yang, M. (2001). Industrial heritage analysis. *World heritage list and tentative list. Is industrial heritage under-represented on the world heritage list*.
15. Tyutyunnik, Yu.G. (2007). Objects of industrial culture and landscape. K.: Publishing and printing complex of the University 'Ukraine', 152 p.
16. Pidgrushnyi, H.P. (2016). Features of formation and the conservation of the industrial heritage of Ukraine. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series Geographical Sciences*. 2016. Issue 3. Pp. 24–28.
17. Kazakov, V.L. (2010). Criteria for the chronological identification of industrial heritage objects (on the example of Kryvbas) // Proceedings of the International Scientific Conference 'Methodological Problems of Monument Protection Research', Kyiv, Pp. 382–391.
18. Duk, N., Sumatokhina, I. (2015). Industrial heritage as a resource of youth tourism development in industrial regions // *Galician Economic Herald*, 2015. №2 (49). С 22–28.
19. European route of industrial heritage. URL: <https://www.erih.net/>
20. Patsiuk, V. S. & Herasimova, S. V. (2020) Revitalisation of industrial facilities: current state and prospects in Ukraine. *Socio-geographical processes in East-Central Europe: problems, trends, directions. International scientific geographical conference*. Berehove, Vol. 2. Pp. 557–564.
21. Kazakov, V.L., Patsiuk, V.S. (2024). Thematic routes of the industrial heritage of ukrainian mineral development. *Geotourism: Practice and Experience*. Lviv, Pp. 12–13.